Saatjata alaealise välismaalase juhtumikorralduse juhend

Avaldatud seisuga 01.09.2026

SOTSIAALKINDLUSTUSAMET

Sisukord

Saatjata alaealise välismaalase juhtumi osapooled ja nende rollid 3
Juhendi koostamisel arvesse võetud õiguslikud alused 4
Mõisted 4
1. Saatjata alaealise välismaalase saabumine Eestisse ja tema esindamine..... 5
2. Politsei- ja Piirivalvemeti menetlustoimingud 7
3. Abivajaduse hindamine ja toimingud STARis 8
4. Paigutamine turvakodu- või asendushooldusteenusele 9
5. Toetavad teenused ja haridus 10
6. Iseseisvasse ellu astumise toetamine.....11
Lisa 1. Kontaktandmed.....12
Lisa 2. Saatjata alaealise välismaalase ajutine esindamine Sotsiaalkindlustusameti poolt ...13
Lisa 3. Lapse huvid saatjata alaealise välismaalase juhtumikorralduses 16
Lisa 4. Rahvusvahelist kaitset mittetaotleva saatjata alaealise välismaalase erisused.....22
Lisa 5. Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingute loetelu ja kirjeldus 24
Lisa 6. Juhtumimenetlus STARis.....27
Lisa 7. Tasuta õigusabi.....28
Lisa 8. Saatjata alaealise välismaalase esindamise meelespea 29

Juhend kirjeldab saatjata alaealise välismaalasega seotud juhtumikorralduse, menetluse, majutuse ja toetamise protsessi Eestis alates saatjata alaealise välismaalase tuvastamisest kuni tema edasise toetamiseni rahvusvahelise kaitse taotlemise või saamise korral. Erijuhud, sh olukord, kus saatjata alaealine välismaalane ei soovi rahvusvahelist kaitset taotleda, on kirjeldatud ***lisas 4****.*

Saatjata alaealise välismaalase juhtumi osapooled ja nende rollid

OSAPOOL	PEAMINE ROLL JUHTUMIS
POLITSEI- JA PIIRIVALVEAMET (PPA)	Tuvastab isiku, võtab vastu rahvusvahelise kaitse taotluse ja teeb muud menetlustoimingud ning teavitab Sotsiaalkindlustusametit.
KOHALIK OMAVALITSUS (KOV)	Täidab esindaja ja eestkostja ülesandeid, hindab esmast abivajadust, korraldab lapse igapäevaelu ning vajalikud kohalikud teenused.
SOTSIAALKINDLUSTUSAMET (SKA)	Koostab juhtumiplaani, korraldab ja rahastab majutuse, toetab partnerite infovahetust ning põhjendatud vajaduse korral esindab last PPA menetlustoimingutes.
TEENUSEOSUTAJA	Tagab lapse igapäevase hoolduse, turvalisuse, järelevalve ja toetab lapse kohanemist.
SKA LASTEABI 116 111	Täidab töövälisel ajal kohaliku omavalitsuse rolli lapse esindajana Politsei- ja Piirivalveameti esmastes toimingutes, kuni kohalik omavalitsus esimesel tööpäeval selle rolli üle võtab.

Juhendi koostamisel arvesse võetud õiguslikud alused

Eesti õigusaktid:

- Lastekaitse seadus (LasteKS)
- Perekonnaseadus (PKS)
- Sotsiaalhoolekande seadus (SHS)
- Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (VRKS)
- Välismaalaste seadus (VMS)
- Väljasõidukohustuse ja sissesõidukeelu seadus (VSS)

Euroopa õigusaktid:

- Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2024/1346, 14. mai 2024, milles sätestatakse rahvusvahelise kaitse taotlejate vastuvõtu nõuded ning mis on 12.06.2026 Eesti õigusaktidega üle võetud
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2024/1348, 14. mai 2024, millega luuakse rahvusvahelise kaitse ühine menetlus liidus
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2024/1351, 14. mai 2024, mis käsitleb varjupaiga- ja rändehaldust
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2024/1356, 14. mai 2024, millega kehtestatakse kolmanda riigi kodanike taustakontroll välispiiridel

Mõisted

Saatjata alaealine välismaalane (edaspidi *SAV*, *laps*) – on alla 18-aastane välismaalane, kes saabub või on saabunud Eestisse ilma vanema, eestkostja või muu vastutava täisealise isikuta või kes jääb Eestis viibides ilma vanemast, eestkostjast või muust vastutavast täisealisest isikust. Saatjata alaealine välismaalane ei ole Euroopa Liidu liikmesriikide, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi ega Šveitsi Konföderatsiooni kodanik.
Rahvusvaheline kaitse (edaspidi *RVK*) – pagulasseisund või täiendava kaitse seisund.
Rahvusvahelise kaitse taotleja (edaspidi ka *RVK-taotleja*) – on välismaalane, kes on esitanud rahvusvahelise kaitse taotluse (edaspidi ka *RVK-taotlus*), mille kohta ei ole tehtud lõplikku otsust. RVK-taotluse menetluse ajal on inimesel õigus Eestis viibida ja rahvusvahelise kaitse taotleja staatus kestab kuni Politsei- ja Piirivalveameti või halduskohtu otsuse jõustumiseni.
Juhtumikorraldus – abivajaduse hindamise, abi planeerimise, eri osapoolte tegevuste koordineerimise ning tulemuste hindamise protsess, mille eesmärk on tagada inimesele vajalik ja terviklik abi.
Juhtumiplaan – kirjalik dokument, mis koosneb hinnangust isiku abivajadusele ja abimeetmete rakendamise tegevuskavast (SHS § 9 lg 3).
Lapse huvid – juhtiv põhimõte, mille kohaselt seatakse kõigis last puudutavates otsustes, toimingutes ja menetlustes esikohale lapse heaolu, turvalisus ja eakohane areng. Lapse huvide määramine on protsess, mis koosneb lapse vajaduste hindamisest, huvide tasakaalustamisest ja kindlaksmääramisest. Euroopa Liidu Varjupaigaametil (EUAA) on loodud laste huvide hindamise praktiline juhend.

1. Saatjata alaealise välismaalase saabumine Eestisse ja tema esindamine

Oluline on esimesest kontaktist alates tagada, et alaealisele antakse teavet lapsesõbralikult, vastavalt tema vanusele ja küpsusele – ja alati võetakse arvesse lapse huvid. Meelespea lapse esindamiseks leiad lisast 8.

1.1. Lapse isiku tuvastab Politsei- ja Piirivalveamet ning selgitab välja, kas tegemist on alaealisega.
- Kui isikul on autentne isikut tõendav dokument, siis tuvastab PPA isiku (sh tema vanuse dokumendi alusel).
- Kui isikul on mõni muu autentne dokument nt sünnitunnistus, siis tuvastab PPA isiku ja vanuse selle dokumendi alusel.
- Dokumentide puudumisel tuvastab PPA isiku ütluste ja muude kaudsete tõendite abil.
- Kui lapse isik on tuvastatud ütluse alusel ja tema vanus ei ole teada ning on põhjust arvata, et ta on alla 18-aastane, käsitletakse teda alaealisena. Otsuse isiku käsitamise kohta alaealise või täisealisena teeb PPA (VRKS § 22 lg 3 ja VSS § 1^4 lg 4).
- **Pärast isiku tuvastamist võtab PPA ühendust Sotsiaalkindlustusametiga** (PPA ja KOVi kontaktid on toodud lisas 1).

1.2. Kui lapse isiku tuvastab kohalik omavalitsus, siis KOV võtab viivitamata ühendust Politsei- ja Piirivalveametiga, et kontrollida isiku andmeid ja vanust, ning teavitab juhtunust Sotsiaalkindlustusametit (PPA ja KOVi kontaktid on toodud lisas 1).

Lapsele peab kohe olema tagatud esindaja, kes abistab ja juhendab teda Politsei- ja Piirivalveameti menetluste jooksul ning kaitseb tema huve. Eestis on saatjata alaealise välismaalase esindamine võrdsustatud eestkoste ülesannete täitmisega.

1.3. Esindaja peab alati viibima kõikide saatjata alaealist välismaalast puudutavate Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingute juures, kus SAV isiklikult osaleb.
- Kui registreeritakse ja võetakse vastu saatjata alaealise välismaalase rahvusvahelise kaitse taotlus või SAV peetakse kinni ja paigutatakse kinnipidamiskeskusesse, tuleb esindaja kaasata viivitamata ning juba enne menetlustoimingut. Kinnipidamiskeskusesse paigutamine ja seal SAV vastu võtmise menetlustoimingud ei välista esindaja osalemist.
- Politsei- ja Piirivalveamet võib RVK-taotlejat ja ebaseaduslikult riigis viibivat välismaalast ilma halduskohtu loata kinni pidada kuni 48 tundi (VRKS § 66 lg 1 ja VSS § 23 lg 1). See 48-tunnine tähtaeg ei tähenda, et Politsei- ja Piirivalveamet võib selle aja jooksul menetlustoiminguid esindajata läbi viia.

1.4. Esindamisele kohaldatakse perekonnaseaduse 12. peatükis „Eestkoste alaealise üle“ sätestatut koosmõjus VRKS ja VSS vastavate sätetega: **saatjata alaealise**

välismaalase esindajaks on viibimiskoha järgne linna- või vallavalitsus, kus seda rolli täidab tavaliselt alaealise eestkostja ülesandeid täitev lastekaitsetöötaja (VRKS § 15 lg 1 ja VSS § 1^3 lg 2).

1.5. Kui SAV suundub hiljem asendushooldusteenusele või majutuskeskusesse teise kohaliku omavalitsuse territooriumile, võivad esialgse ja uue hariliku viibimiskoha järgsed kohalikud omavalitsused kokku leppida, et eestkostja ülesannete täitmist jätkab uus kohalik omavalitsus. Kokkuleppe saavutamiseni jätkab eestkostja ülesannete täitmist esialgse hariliku viibimiskoha järgne kohalik omavalitsus. (PKS § 176 lg 3 ja 4)

- Lapse huvidest lähtudes võib olla põhjendatud, et tema igapäevast elu ja heaolu puudutavate otsuste tegemine ning eestkostja ülesannete täitmine toimub võimalikult lähedal lapse tegelikule elukohale.

1.6. Lapse eestkostja ülesandeid võib täita isik, kes on usaldusväärne ning kellel on saatjata alaealise välismaalase juhtumiga tegelemiseks vajalikud teadmised ja oskused. Eestkostja ülesannete täitmist ei määrata kohaliku omavalitsuse ametnikule, kelle huvid on vastuolus või võivad minna vastuollu lapse huvidega (VRKS § 15 lg 3).

1.7. Politsei- ja Piirivalveamet teavitab lapse esindamise vajadusest Sotsiaalkindlustusametit, kes omakorda teavitab esindamise vajadusest lapse viibimiskoha järgset kohalikku omavalitsust. Kui esindaja rolli täitja on teada, siis SKA teavitab sellest Politsei- ja Piirivalveametit (VRKS § 15 lg 1 ja § 36 lg 1, 2). Sotsiaalkindlustusameti kontaktandmed leiad lisast 1.

1.8. Töövälisel ajal on Politsei- ja Piirivalveameti toimingutes lapse esindajaks ajutiselt Lasteabi. Kui algab kohaliku omavalitsuse tööaeg, on esindajaks kohe edasi kohalik omavalitsus.

1.9. Loomuliku suhtluskeskkonna jaoks tuleks eelistada kohapeal toimuvaid vestlusi ning kaugvestluste läbiviimine videokõnede teel peaks jääma erandiks.

1.10. Üks füüsiline isik võib olla esindajaks mitte rohkem kui 30 saatjata alaealisele välismaalasele. Massilisest sisserändest põhjustatud hädaolukorras võib üheaegselt esindada kuni 50 SAV RVK-taotlejat (VRKS § 15 lg 4).

1.11. Kui kohaliku omavalitsuse tavapärane võimekus tagada saatjata alaealiste välismaalaste esindamine on ajutiselt häiritud, siis võimaldab Sotsiaalkindlustusametil ajutiselt täita PPA menetlustoimingutes saatjata alaealise välismaalase esindamisega seotud ülesandeid või korraldada nende ülesannete täitmine füüsilise või juriidilise isiku kaudu (VRKS § 15 lg 8). Täpsem info lisas 2.

1.12. Kui Politsei-ja Piirivalveamet on jõudnud seisukohale, et isik, kes väidab end olevat alaealine, on kahtluseta vanem kui 18 aastat, ei pea talle esindajat määrama ning juba määratud esindaja kohustused lõppevad.

2. Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingud

PPA menetlustoimingud tuleb teha iga Eestisse saabunud saatjata alaealise välismaalasega, kes soovib Eestis viibida. Menetlustoimingute käigus selgitatakse välja lapse Eestis viibimise õiguslik alus ning vajaduse korral saab laps esitada ka rahvusvahelise kaitse taotluse. Kõigis toimingutes tuleb lähtuda lapse huvidest, tagada esindaja osalemine, lapsele arusaadav teave ja võimalus oma arvamust väljendada.

2.1. Esindaja peab enne lapse osalemist nõudvaid menetlustoiminguid lapsega kohtuma. (VRKS § 15 lg 5) Erandolukordades ning muu hulgas arvestades lapse vanust ja küpsusastet, on võimalik esmane kohtumine korraldada ka veebi vahendusel.

2.2. Esindaja peab viibima kõigi lisas 5 nimetatud Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingute juures.

2.3. Kui laps esitab suulise rahvusvahelise kaitse taotluse sooviavalduse, annab PPA või kaasatud lapse õigusnõustaja lapsele teavet järgnevate toimingute kohta, kuid esindaja peab veenduma, et laps saab kõigest aru, ning vajadusel täiendavalt selgitama. Esindaja tagab, et lapse huvid on kaitstud ja laps saab oma seisukohti väljendada. Esindaja allkirjastab lapse nimel sooviavalduse registreerimise ja taotluse vastu võtmise.

2.4. Rahvusvahelise kaitse menetluse tähtajad

Kiirendatud menetlus	Kuni 3 kuud
Üldmenetlus	Kuni 6 kuud, erandlikel juhtudel kuni 21 kuud
Piirimenetlus	Kuni 12 nädalat

2.5. Rahvusvahelise kaitse taotlemise raames tehtavate PPA menetlusetoimingute kohta loe täpsemalt lisast 5.

2.6. Rahvusvahelise kaitse saajale antakse tähtajaline elamisluba kehtivusajaga kuni 5 aastat. Tähtajalist elamisluba võib pikendada viie aasta kaupa. (VRKS § 44)

2.7. Kui laps ei kvalifitseeru RVK saajaks või ei soovi Eestis rahvusvahelist kaitset taotleda, loe rohkem lisast 4.

2.8. Kui laps on saanud RVK ja elamisloa, kuid soovib vabatahtlikult päritoluriiki tagasi pöörduda, siis

- PPA hindab, kas tagasipöördumine koduriiki on lapse huvides (sh kes on lapse vastuvõtja kolmandas riigis) ja KOV osaleb nimetatud hinnangu andmisel ja vajaduse korral tagasipöördumise protsessis
- kui tagasipöördumine on lapse huvides, siis kohalik omavalitsus esitab lapse nimel Politsei- ja Piirivalveametile sooviavalduse rahvusvahelise kaitse ära võtmiseks ja tähtajalise elamisloa kehtetuks tunnistamiseks
- Politsei- ja Piirivalveamet korraldab rahvusvahelise kaitse kehtetuks tunnistamise menetluse

- kohalik omavalitsus veendub, et laps naaseb pereliikme või määratud eestkostja juurde või vastuvõtva riigi vastuvõtuasutusse
- suhtlemisel kolmanda riigiga on oluline jätkuvalt hoida konfidentsiaalsust st ei tohi avaldada RVK taotlemise fakti ega muid asjaolusid
- Politsei- ja Piirivalveamet korraldab tagasisaatmisel SAV perekonnaliikme, talle vastuvõtvas riigis määratud eestkostja või vastuvõtuasutuse otsimise (VSS § 12 lg 8)
- Politsei- ja Piirivalveamet koostab lapsele ettekirjutuse Eestist lahkumiseks
- Vabatahtlikku tagasipöördumist võib toetada International Organization of Migration Estonia (IOM) programm, mille korraldamisega tegeleb kohalik omavalitsus koostöös SKAga. Täpsema protsessi asjus nõustab IOM

2.9. Kui laps on saanud Eestis rahvusvahelise kaitse ja soovib teise liikmesriiki edasi liikuda:
- kui rahvusvaheline kaitse on olemas, siis võib laps kohaliku omavalitsuse nõusolekul reisida 90 päeva 180-päevase perioodi jooksul teises Euroopa Liidu riigis. Euroopa Liidu õiguse kohaselt ei ole lapse liikumine Schengeni alal keelatud, kuid see peab olema alati kohaliku omavalitsuse poolt lubatud ning korraldatud viisil, mis tagab lapse turvalisuse ja tema huvide kaitse. Praktikas tähendab see, et laps ei liigu iseseisvalt, vaid kas saatjaga või vastutava esindaja kirjalikul nõusolekul ja korraldusel
- rahvusvahelise kaitse andmisest keeldumise korral, kaitsest loobumise või selle ära võtmise ja elamisloa kehtetuks tunnistamise korral rakendub tagasisaatmise menetlus

2.10. Politsei- ja Piirivalveameti tagasisaatmise menetluse toimingute kohta leiad infot lisast 5.

3. Abivajaduse hindamine ja toimingud STARis

Abivajaduse hindamine ja tegevuskava koostamine toimuvad lapse, kohaliku omavalitsuse ja Sotsiaalkindlustusameti koostöös, et tagada õigeaegne abi ja kaitse.

3.1. Esmase abivajaduse hindamise teeb kohalik omavalitsus (v.a punktis 1.8 või 1.11 nimetatud juhtudel) kohe, kui lapsega kohtutakse. Esmane abivajaduse hindamine tehakse STARs. (STARs menetlemise kohta leiad rohkem infot lisast 6).

3.2. Lapse abivajaduse hindamise teeb Sotsiaalkindlustusamet.
- Tegevuskava luuakse koostöös lapse ja kohaliku omavalitsusega, et KOV saaks kohe leida lapsele vajalikud tervishoiu-, haridus- ja muud tugiteenused.

3.3. Sotsiaalkindlustusamet täiendab ja vaatab üle juhtumiplaani vähemalt 1 kord aastas, kaasates protsessi kõik osapooled.

4. Paigutamine turvakodu- või asendushooldusteenusele

Laps paigutatakse tema vajadustest ja huvidest lähtudes turvakodu-, asendushooldusteenusele, majutuskeskusesse või sobiva täisealise sugulase juurde. Kohaliku omavalitsuse ja Sotsiaalkindlustusameti koostöös tuleb tagada lapse turvaline majutus, hooldus, igapäevane toimetulek ja järjepidev tugi.

4.1. Kohaliku omavalitsuse ja Sotsiaalkindlustusameti koostöös leitakse rahvusvahelist kaitset taotlevale või saavale saatjata alaealisele välismaalasele koht asendushooldusteenusel (esmalt tavaliselt turvakoduteenusel), rahvusvahelise kaitse taotlejate majutuskeskuses või täisealise sugulase juures (VRKS § 23 lg 5).
- Sotsiaalkindlustusamet väljastab turvakoduteenuse osutajale haldusakti teenuse eest tasumise kohta.
- Sotsiaalkindlustusamet tasub turvakoduteenuse kui ajutise majutuskoha eest, mis eelneb asendushooldus- või majutuskeskuses pakutavale teenusele.

4.2. Kohalik omavalitsus või Politsei- ja Piirivalveamet toimetab lapse turvakoduteenusele, majutuskeskusesse või täisealise sugulase juurde.

4.3. Sotsiaalkindlustusamet sõlmib asendushoolduse teenuseosutajaga lepingu ja teenuse vajaduse lõppemisel (tulenevalt lapse abivajaduse hindamisest ja tegevuskavast) lõpetab teenuse.

4.4. Saatjata alaealisele välismaalasele osutatavat asendushooldusteenust rahastatakse riigieelarvest SKA kaudu (SHS § 126^2 lg 1). Lisaks eeltoodule täidab Sotsiaalkindlustusamet järgmisi kohustusi (SHS § 126^2 lg 2):
- teeb otsuse paigutada laps asendushooldusteenusele
- katab lapse ülalpidamisega seotud kulud ja tasub teenuseosutajale teenuse eest
- külastab asendushooldusel olevat last tema õiguste tagamise ja heaolu hindamise eesmärgil vähemalt kaks korda aastas
- kogub ja säilitab asendushooldusel oleva lapse dokumente ning annab hooldusele suunatud asendushooldusteenuse osutamiseks vajalikud lapse dokumendid üle teenuseosutajale

4.5. **Lapse igapäevaelu korraldab kohalik omavalitsus** koostöös lapsele vahetult teenust osutava asutusega.
- Sotsiaalkindlustusamet on kaasatud juhtumikorraldajana (SHS § 10 lg 4).

5. Toetavad teenused ja haridus

Teenused peavad toetama lapse turvalisust, arengut, kohanemist ja iseseisvamat toimetulekut Eestis. Ligipääs teenustele tuleb korraldada võimalikult kiiresti, arvestades lapse vanust, keelt, terviseseisundit, varasemaid kogemusi ja toe vajadust.

5.1. Politsei- ja Piirivalveamet tagab oma menetlustoimingutes tõlketeenuse ise.

5.2. SAV RVK-taotlejale või saajale tagatakse Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse § 23 lg 5 kohased toetavad teenused SKA rahastusel, sealjuures teenuste vahetut osutamist ja saamist korraldab KOV vajadusel koostöös Sotsiaalkindlustusametiga. Teenused hõlmavad järgmisi VRKS § 53 lg 1 nimetatud teenuseid:

- majutusteenus (rohkem 4. peatükis)
- toitlustamine, varustamine esmavajalike riietus- ja muude tarbeesemetega ning hügieenivahenditega
- tervisekontroll, kui see on rahvastiku tervise kaitse kaalutlusel vajalik
  - vajalike tervishoiuteenuste kättesaadavuse tagamine kas Sotsiaalkindlustusameti hangitud teenuse kaudu või vastavalt Tervisekassa korraldusele
  - alla 19-aastase rahvusvahelise kaitse saajale tekib ravikindlustus siis, kui tal on Eesti isikukood, kehtiv elamisluba ja rahvastikuregistris registreeritud Eesti elukoht
- vajalike tervishoiuteenuste ja igapäevaelu korraldamiseks vajaliku nõustamise ja psühhosotsiaalse toe kättesaadavus koos selleks vajaliku tõlketeenusega
  - Rahvusvahelise kaitse taotleja osas rakendub sotsiaalministri määrus „Rahvusvahelise kaitse taotleja ja väljasaadetava tervishoiuteenused“.
  - SKA tagab rahvusvahelise kaitse taotlejale tõlketeenuse ainult hädavajalikus ulatuses. Hädavajalik on:
    - suhtlemine ametiasutustes (nt turvakodu- või asendushoolduse kodukorra/reeglite selgitamine, kohaliku omavalitsusega hädavajalik suhtlus)
    - arstivisiit
    - kokkuleppel Sotsiaalkindlustusametiga on võimalik leida lahendused ka nimetamata juhtudele
  - ajutise või rahvusvahelise kaitse saanul on võimalik kasutada SKA tõlketeenust rahvusvahelise ja ajutise kaitse saajale
- menetlustoiminguteks vajalik transporditeenus
- muud esmavajalikud teenused – teenuste kujundamisel lähtutakse EUAA suunistest ning põhifookuses on toetada inimese autonoomiat ja iseseisvat toimetulekut

5.3. Eelnimetatud toetavad teenused kuuluvad tagamisele kinnipidamiskeskuse poolt, kui SAV viibib seal.

5.4. Kohalik omavalitsus tagab eestkostjana lapsele juurdepääsu haridusele põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses sätestatud korras kahe kuu jooksul alates rahvusvahelise kaitse taotluse esitamisest arvates, kui ta on õppimiskohustuslik. (VRKS § 23 lg 3)

5.5. Välismaalasel on kogu PPA menetluse ja halduskohtumenetluse (sh kaitse ära võtmise menetluse) ajal õigus saada tasuta õigusabi enda esindamiseks. Rohkem infot tasuta õigusabi kohta leiad lisast 7.

6. Iseseisvasse ellu astumise toetamine

Lapse täisealiseks saamine ei tohi tähendada toe järsku katkemist, vaid üleminek iseseisvasse ellu peab olema ette valmistatud ja noore vajadusi arvestav. Juhtumikorralduse eesmärk on toetada noort hariduse, elukoha, asjaajamise, tööeluks valmistumise ja sotsiaalse toimetuleku küsimustes.

6.1. Noort käsitletakse saatjata alaealise välismaalasena seni, kuni ta viibib asendushooldusteenusel või saab 18-aastaseks.
- Juhul kui laps elab asendushooldusteenusel ja on enne 18-aastaseks saamist asunud õppima ning jätkab õppimist põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppe tasemeõppes, tagatakse talle asendushooldusteenus samadel tingimustel kui Eesti lapsele ehk vastavalt sotsiaalhoolekande seaduse paragrahv 45^9 lg-le 2 kuni õpingute lõppemiseni või hiljemalt selle õppeaasta lõpuni, mil noor saab 19-aastaseks (SHS 45^9 lg 2).
- Kui laps viibib majutuskeskuses, siis jätkub juhtumikorraldus kuni tema täisealiseks saamiseni.

6.2. Kui asendushooldusteenus lõppeb, võtab juhtumikorralduse üle kohalik omavalitsus ja alustab järelhooldusteenusega sotsiaalhoolekandeseaduses sätestatud tingimustel (SHS § 45^{15} lg 1).
- Majutuskeskuses viibinud lapse järelhooldusteenust saab kohalik omavalitsus rakendada sotsiaalhoolekande seaduse paragrahv 45^{16} lg 2 alusel.

6.3. Üle 16-aastase SAV juhtumikorraldusse on võimalik kaasata Noortegarantii tugisüsteem (NGTS) ja noorte heaolu spetsialist (NHS). Noorte heaolu spetsialisti toel on võimalik keskenduda saatjata alaealise välismaalase enesearengu toetamisele ja tema enda seatud eesmärkide saavutamisele, kasutades noorte-, haridus-, töö- ja sotsiaalvaldkonna lähenemisi, mis hõlmavad individuaalset, grupi- ja kogukonnatööd. Kuid on oluline, et oleks rolliselgus: noorte heaolu spetsialist ei tee tavapärast juhtumikorraldaja tööd, sest juhtumikorraldus on SAV puhul SKA ülesanne, NHSi saab juhtumikorraldusse kaasata noort toetava osapoolena. Teenus on saatjata alaealisele välismaalasele vabatahtlik. Rohkem infot: noortegarantii tugisüsteem ja NGTS JK juhend.

6.4. Rahvusvahelise kaitse saanule on võimalik rakendada tugiisikuteenust, kui ta on saanud täisealiseks, näiteks järelhooldusteenuse ajal toetamiseks. Tugiisikuteenust saab kasutada asjaajamisega kohanemiseks. Rohkem infot: rahvusvahelise ja ajutise kaitse saanute tugiisikuteenus.

Lisa 1. Kontaktandmed

1. SKA kontakt

1.1. Lasteabi 116 111 (24/7)

1.2. Kontaktisikud E–R 9–17:
Keddi Eiche, e-post keddi.eiche@sotsiaalkindlustusamet.ee, tel 5197 6316
Indrek Juss, e-post indrek.juss@sotsiaalkindlustusamet.ee, tel 5724 6500
Siret Sarv, e-post siret.sarv@sotsiaalkindlustusamet.ee, tel 5305 4288

2. PPA kontakt

2.1. Valve (24/7):
Põhja prefektuuri valvetelefon (tel 5308 0194)
Ida prefektuuri valvetelefon (tel 5399 6099)
Lõuna prefektuuri valvetelefon (tel 5307 6184)
Lääne prefektuuri valvetelefon (tel 5664 9557)

3. KOVi kontaktandmed leiab lapse viibimiskohale vastava kohaliku omavalitsuse kodulehelt.

Lisa 2. Saatjata alaealise välismaalase ajutine esindamine Sotsiaalkindlustusameti poolt

---

Massilisest sisserändest põhjustatud hädaolukorras või muul juhul, kui valla- või linnavalitsus ei saa ettenägematult suure saatjata alaealiste välismaalaste arvu tõttu ajutiselt saatjata alaealise välismaalase esindamise ülesandeid täita, võib Sotsiaalkindlustusamet kuni perekonnaseaduse alusel eestkostja määramiseni ehk ajutiselt täita saatjata alaealise välismaalase Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingutes esindamisega seotud ülesandeid või sõlmida selleks lepingu füüsilise või juriidilise isikuga (VRKS § 15 lg 8).*

***Massiline sisseränne** – suure arvu konkreetsest riigist või geograafiliselt alalt pärit välismaalaste omaalgatuslik või evakueerimiskavas ettenähtud saabumine. (VRKS § 5 lg 3)

1. Ajutise esindaja ülesannete täitmine tähendab Sotsiaalkindlustusameti jaoks seda, et esindamine toimub vaid eestkostja määramiseni või rahvusvahelise kaitse menetluse lõppemiseni.
2. Ülesanded võetakse üle üksnes siis, kui valla- või linnavalitsus ei saa ettenägematult suure SAV arvu tõttu esindamise ülesandeid täita. Valla- või linnavalitsuse võimetus seda teha võib tekkida eeskätt massilisest sisserändest põhjustatud hädaolukorras, ent näiteks ka juhul, kui sisseränne ei ole nii massiline, et tingida hädaolukorra väljakuulutamist, ent korraga tuleb ühte piirkonda palju saatjata alaealisi välismaalasi.
3. Niisugune olukord võib olla saatjata alaealiste välismaalaste ebaproportsionaalselt suur hulk võrreldes kohaliku omavalitsuse piires elavate laste arvuga.
4. Kohalikul omavalitsusel tuleks sellistes olukordades esmalt leida võimalusi esindaja rolli edasivolitamiseks vastavalt perekonnaseaduses sätestatud võimalustele.

4.1. KOV volitab teist sama asutuse ametnikku. Näiteks KOV korralduse/volikirjaga volitatakse PPA menetlustoimingutes last esindama sotsiaalosakonna juhataja või KOVi jurist.

4.2. KOV volitab lepingulist välist esindajat. Näiteks KOV sõlmib lepingu õigusbürooga ja annab volikirja õigusbüroo esindajale, kes osaleb PPA toimingutes ja esindab last KOV nimel.

5. Ülevõtmise kriteeriumina ei kvalifitseeru see, kui kohalik omavalitsus oma seadusest tulenevaid ülesandeid ei täida, näiteks ei ole täidetud lastekaitsetöötaja ametikoht.
6. Nimetatud juhul hindab Sotsiaalkindlustusamet koostöös valla- või linnavalitsusega lapse esindamise ülesannete ülevõtmise vajadust. Ülevõtmise otsus on kaalutlusotsus, mille teeb Sotsiaalkindlustusamet vastavalt konkreetsele olukorrale.
7. Kohalikul omavalitsusel on võimalik taotleda ametiabi teiselt kohalikult omavalitsuselt. Ametiabi taotlemine on reguleeritud Halduskoostöö seaduses.

Sotsiaalkindlustusamet võtab kohaliku omavalitsuse võimekuse hindamisel arvesse vastuseid järgmistele küsimustele koos selgitustega:

I. TAOTLEJA ÜLDANDMED

II. PRAEGUNE OLUKORD

1. Mitu saatjata alaealist on kohalikku omavalitsus territooriumile saabunud ja mis ajavahemikul?
2. Kas saatjata alaealiste välismaalaste arv on praeguseks stabiliseerunud või lisandub kohalikku omavalitsusse jätkuvalt uusi saatjata alaealisi välismaalasi?
3. Kas saatjata alaealiste välismaalaste arv on ebaproportsionaalne võrreldes kohaliku omavalitsuse laste üldarvuga?
4. Milline on Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingute graafik? Mitu toimingut ja millistel kuupäevadel on planeeritud hetkel toimuma?
5. Kas kohalik omavalitsus on saatjata alaealistele välismaalastele eestkostja määramiseks kohtus eestkostemenetluse algatanud või kavandab selle algatamist, kui saatjata alaealine välismaalane on saanud juba rahvusvahelise kaitse ja elamisloa? Kui menetlust ei ole veel algatatud, palun märkida kavandatav algatamise aeg ja kui seda kavandamas ei ole, palun põhjendada otsust.

III. KOHALIKU OMAVALITSUSE RESSURSS, SISEMINE ÜMBERKORRALDUS JA AMETIABI

6. Kui suur on kohaliku omavalitsuse lastekaitseteenistujate arv ja mitu täitmata ametikohta selles on?
7. Kas kohalik omavalitsus on teinud asutusesisese ressursside ümberpaigutuse ja andnud õiguse Politsei- ja Piirivalveameti toimingutes osalemiseks ka teiste osakondade teenistujatele (nt juristid, haridus- või sotsiaaltöötajad)?
8. Mitu teenistujat on kohalikus omavalitsuses hetkel suunanud saatjata alaealiste välismaalaste esindamisse ning millised on takistused teiste teenistujate kaasamiseks?
9. Mitu teenistujat omavad varasemat SAVdega töötamise kogemust?
10. Kas KOV on taotlenud ametiabi ümberkaudsetelt omavalitsustelt ajutiselt saatjata alaealiste välismaalaste esindamiseks PPA menetlustoimingutes?
11. Kas KOV on kaalunud või alustanud läbirääkimisi välise partneri (nt õigusbüroo) kaasamiseks saatjata alaealise välismaalase esindamise tagamiseks PPA menetlustoimingutes?

IV. TOIMEPIDEVUS, TÖÖKOORMUS JA RISKIHINNANG

12. Kui suur on ajakriitiliste STARi menetluste ja muude vältimatute sotsiaalteenuste maht, mis seiskuksid saatjata alaealiste välismaalaste esindamise tõttu?
13. Kas kohaliku omavalitsuse hinnangul on tegemist ajutise erakorralise koormusega või püsiva struktuurse ressursiprobleemiga?

14. Kas olemasoleva ressursiga on võimalik tagada saatjata alaealiste välismaalaste õiguste ja huvide kaitse piisaval tasemel? Kui ei, siis milles risk seisneb?
15. Kas saatjata alaealiste suuremahuline või tavapärasest oluliselt suurem saabumine on teie kohaliku omavalitsuse riskianalüüsis käsitletud ning kas toimepidevuse tagamiseks on sellise olukorra puhuks kavandatud konkreetsed meetmed ja lahendused?

V. TAOTLETAVA ABI ULATUS JA KINNITUS

16. Millises ulatuses ja mitme saatjata alaealise välismaalase puhul vajab kohalik omavalitsus Sotsiaalkindlustusameti ajutist tuge esindamisel?

Lisa 3. Lapse huvid saatjata alaealise välismaalase juhtumikorralduses

Saatjata alaealine välismaalane on esmalt laps, mitte menetlusobjekt!

1. Lapse huvid peavad olema esikohal

Kõigis last puudutavates otsustes, tegevustes ja menetlustes tuleb lapse huvid seada esikohale. See ei kehti üksnes lõplike otsuste, vaid ka igapäevaste tegevuste, teenuste, suunamiste, majutuse, intervjuude, vanuse määramise hinnangute kujundamise, info jagamise ja menetluslike sammude kohta. EUAA rõhutab, et lapse huvide põhimõte kehtib ühtviisi kõigi lastega seotud tegevuste ja otsuste puhul.

Juhtumikorraldaja põhiküsimus

Iga otsuse puhul küsi:

kuidas see otsus mõjutab konkreetse lapse turvalisust, tervist, arengut, väärikust, suhteid ja tulevikku?

2. Mida tähendab lapse huvide hindamine?

Lapse huvide hindamine ei ole lihtsalt vormi täitmine. See on protsess, kus kogutakse ja kaalutakse kogu asjakohast infot, et teha lapse olukorraga arvestades võimalikult sobiv otsus. EUAA kirjeldab lapse huvide hindamist protsessina, milles tuvastatakse, hinnatakse ja tasakaalustatakse kõik olulised asjaolud konkreetse lapse kohta tehtava otsuse toetamiseks. Hindamisse tuleb kaasata laps ja eestkostja/esindaja.

3. Lapse huvide hindamisel tuleb alati vaadelda lapse olukorda tervikuna.

Hinda kindlasti järgmisi valdkondi.Valdkond	**Mida küsida?**
Turvalisus	Kas laps on kaitstud vägivalla, ärakasutamise, inimkaubanduse või kadumise riski eest?
Tervis	Kas laps vajab arstiabi, vaimse tervise tuge või traumatuge?
Vanus ja küpsus	Kas laps mõistab menetlust? Kas ta suudab otsuste tegemises osaleda?
Lapse arvamus	Mida laps ise soovib, kardab või oluliseks peab?
Perekond ja suhted	Kas on teada vanemad, õed-vennad, sugulased või usaldusisikud?
Haridus	Kas lapsele on tagatud hariduse omandamine?
Majutus	Kas elukoht on turvaline, eakohane ja stabiilne?
Menetluslik tugi	Kas lapsel on eestkostja, tõlk, tagatud õigusabi ja arusaadav info?

4. Kiiret tegutsemist nõudvad märgid on, kui laps

- kardab rääkida või väldib teatud inimesi
- tundub olevat kellegi kontrolli all
- tal on vigastused või seletamatud terviseprobleemid
- on väga ärev, endassetõmbunud, agressiivne või apaatne
- ei maga, tal on paanikahood või traumamälestused
- tal puuduvad dokumendid või tema vanuse suhtes on kahtlus
- on töötanud või teda on sunnitud midagi tegema
- ei tea, kus ta pere on
- annab vastuolulist infot, mis võib olla seotud trauma või hirmuga
- kaob teenustelt, koolist või majutusest

Oluline: vastuoluline jutt või vaikimine ei tähenda automaatselt ebausaldusväärsust. Trauma, hirm, häbi ja usaldamatus võivad mõjutada lapse mälu ja valmisolekut rääkida.

5. Esmase kontakti eesmärk ei ole „kogu lugu kätte saada".

Esimeses etapis on kõige tähtsam

- **tuvastada vanus – kas tegemist võib olla lapsega**
- **tagada turvalisus**
- **märgata vahetuid riske**
- **anda lapsele arusaadavat infot**
- **leida lapsele sobiv abi**

EUAA juhend rõhutab, et vestluse ajal tuleb lapsele anda infot lapsesõbralikul viisil, sh selgitada vestluse eesmärki, kestust ja lapse õigust taotleda varjupaika. Kui laps väljendab soovi taotleda varjupaika, tuleb talle tagada õigeaegne ja sobiv õigusnõustamine.

6. Ära küsi lapselt liiga vara liiga palju!

Lapsega vesteldes

- kasuta lihtsat ja rahulikku keelt
- selgita, kes sa oled ja miks sa küsimusi esitad
- ära survesta last rasketest kogemustest rääkima
- tee pause
- kasuta vajadusel tõlki
- väldi olukordi, kus eri spetsialistid küsivad korduvalt sama infot
- selgita, mida lapse antud infoga tehakse

Hea enesekontroll saatjata alaealise välismaalase toetajale: kas see küsimus on praegu lapse kaitseks päriselt vajalik?

---

7. Eestkostja/esindaja roll: laps ei tohi menetluse keerukusega üksi jääda

Lapsele tuleb määrata inimene, kes esindab ja kaitseb tema huve. EUAA juhendis kasutatakse ingliskeelset mõistet *guardian* ehk eestkostja/esindaja, kes tegutseb lapse nimel, kaitseb tema

huve ja üldist heaolu. Juhendi järgi tuleb sobiv ajutine esindaja/eestkostja määrata esimesel võimalusel.

Eestkostja/esindaja peaks aitama lapsel

- mõista menetlust
- osaleda intervjuul
- saada ligipääs haridusele, tervishoiule ja teenustele
- kasutada õigusabi
- väljendada oma arvamust
- tunda end turvaliselt

8. Laps peab menetluse ajal toimuvat mõistma

Lapsele tuleb selgitada,

- mis on rahvusvaheline kaitse
- millised on tema õigused
- millised on järgmised sammud
- kes on tema kontaktisikud
- kuidas toimub intervjuu
- kuidas saab otsust vaidlustada

Vestlus peab olema lapsesõbralik

Vestluse puhul on olulised

- ettevalmistus
- turvaline ruum
- lapsele sobiv tempo
- lihtsad küsimused
- pauside võimaldamine
- trauma mõju arvestamine
- eestkostja/esindaja kaasamine
- lapse väärikuse ja privaatsuse kaitse

EUAA toob välja, et enne isiklikku intervjuud lapsega tuleb kontrollida, kas laps on saanud ja mõistnud infot intervjuu eesmärgi, tema õiguste ja kohustuste kohta; samuti peaks lapse toetamiseks olema protsessi kaasatud eestkostja.

9. Paljud lapsed on kogenud tugevat stressi või traumat.
Juhtumikorralduse traumateadlikkus avaldub järgnevas:

- Ära eelda, et laps räägib kõigest kohe!
- Ära tõlgenda vaikimist vastutöötamisena!
- Märka kehalisi ja käitumuslikke stressimärke!
- Vajadusel lükka põhjalik intervjuu edasi!
- Taga psühholoogiline või psühhosotsiaalne tugi!
- Loo korduvate kontaktide kaudu usaldust!

10. Vastuvõtutingimused peavad toetama lapse arengut

Lapse huvidest lähtuvalt ei ole majutus lihtsalt „koht, kus ööbida“. See peab olema turvaline ja toetama lapse taastumist, arengut ja stabiilsust.

EUAA juhendi järgi peavad laste majutusotsuseid suunama lapse huvide ja perekonna ühtsuse põhimõtted. Kui see on lapse huvides ja laps sellega nõustub, tuleks teda majutada koos vanemate, vastutava täiskasvanu või alaealiste vallaliste õdede-vendadega.

Hea vastuvõtt tähendab

- turvalist majutust
- ligipääsu arstiabile
- vaimse tervise tuge
- võimalust käia koolis
- huvitegevust ja igapäevarutiini
- usaldusväärset täiskasvanut
- kaitset vägivalla ja ärakasutamise eest

11. Perekond on oluline, aga mitte automaatselt turvaline

Saatjata alaealise välismaalase juhtumikorralduses on oluline perekonna leidmine ja taasühinemise võimaluse hindamine. Samas tuleb alati hinnata, kas kontakt või taasühinemine on päriselt lapse huvides. EUAA juhend rõhutab, et saatjata laste puhul tuleb võtta ette asjakohased meetmed pereliikmete, sh õdede-vendade või sugulaste tuvastamiseks, kaitstes samal ajal lapse huve.

Küsi enne taasühinemist järgmist:

- Kas pereliige on turvaline?
- Kas laps soovib kontakti?
- Kas pereliige saab lapse eest hoolitseda?
- Kas esineb vägivalla, inimkaubanduse, sundabielu, ärakasutamise või kontrolli riski?
- Kas taasühinemine toetab lapse heaolu ja arengut?

12. Vanuse hindamine

Kui vanus on ebaselge, lähene ettevaatlikult.

Vanuse hindamine peab olema lapsesõbralik, põhjendatud ja võimalikult vähe sekkuv. Kui on risk, et last võidakse ekslikult täiskasvanuks pidada, tuleb arvestada, et see võib võtta lapselt ligipääsu kaitsele, teenustele ja õigustele.

EUAA juhend rõhutab, et vanuse hindamise vajadust ja ajastust tuleb hoolikalt kaaluda. Kui riskid lapsele kaaluvad menetlusliku kasu üles, võib hindamise edasi lükata ning isikut tuleb käsitleda lapsena; kui vanuse hindamist ei tehta, peab isikul olema ligipääs lapsele ette nähtud kaitsemeetmetele.

Vanuse hindamise tagab Eestis Politsei- ja Piirivalveamet.

13. Kinnipidamine

Kinnipidamine ei ole lapse jaoks tavapärane lahendus.

Lapse kinnipidamine peab olema äärmuslik erand. Enne seda tuleb hinnata kõiki vähem piiravaid võimalusi, näiteks kogukonnapõhine majutus, asendushooldus või muu toetatud elukorraldus. Lapse kinnipidamine on põhjendatud, kui see on alaealise heaolu ja turvalisuse kaalutlusel vajalik ja tema parimates huvides.

EUAA juhendi järgi peab iga lapse kinnipidamist puudutav otsus põhinema lapse huvide individuaalsel hindamisel ning kinnipidamise vajalikkust ja proportsionaalsust tuleb eraldi hinnata. Kui kinnipidamise eesmärki saab saavutada vähem kahjustavate meetmetega, tuleb kinnipidamist vältida.

Kinnipidamise vajalikkuse üle otsustab Eestis Politsei- ja Piirivalveamet ja kohus.

Enne kinnipidamist küsi järgmist:

- Kas selleks on seaduslik alus?
- Kas alternatiivid on päriselt läbi kaalutud?
- Kas kinnipidamine kahjustab lapse vaimset või füüsilist tervist?
- Kas see on vältimatult vajalik?
- Kas see on võimalikult lühiajaline?
- Kas laps saab aru oma õigusest otsust vaidlustada?

Kiire kontrollnimekiri juhtumikorraldajale

Iga saatjata alaealise välismaalase juhtumi puhul kontrolli järgmist:

- ✓ Kas laps on tuvastatud lapsena või käsitletakse teda kahtluse korral lapsena?
- ✓ Kas lapsel on turvaline majutus?
- ✓ Kas lapsel on eestkostja/esindaja?
- ✓ Kas laps saab oma õigustest ja menetlusest aru?
- ✓ Kas info on edasi antud lapsele arusaadavas keeles?
- ✓ Kas lapse arvamust on küsitud ja dokumenteeritud?
- ✓ Kas on hinnatud trauma, vägivalla, inimkaubanduse või ärakasutamise riske?
- ✓ Kas lapsel on ligipääs tervishoiule ja vaimse tervise toele?
- ✓ Kas lapsele on võimaldatud haridus?
- ✓ Kas perekonna leidmist või taasühinemist on hinnatud lapse turvalisusest lähtuvalt?
- ✓ Kas kõik otsused on põhjendatud lapse parimate huvide põhimõttest lähtuvalt?
- ✓ Kas juhtumiplaani vaadatakse regulaarselt üle?

Kõige tähtsam meelepea!

- Laps on esmalt laps, mitte menetlusobjekt.
- Iga otsus peab lähtuma konkreetse lapse olukorrast.
- Lapse arvamust tuleb küsida, aga talle ei tohi panna vastutust.
- Turvalisus, stabiilsus ja usaldus on kogu juhtumikorralduse alus.
- Lapse huvide hindamine on pidev protsess, mitte ühekordne dokument.

Lapse huvide järgimine saatjata alaealise välismaalase juhtumikorralduses tähendab seda, et iga menetluslik, sotsiaalne ja praktiline otsus tehakse lapse turvalisust, arengut, tervist, väärikust ja tulevikku esikohale seades.

Lisalugemist:
Sotsiaalkindlustusamet on loonud lapse heaolu hindamise käsiraamatu, mis käsitleb laste huvidest lähtumist.

Euroopa Liidu Varjupaigaamet on loonud praktilise juhise laste huvide tagamiseks rahvusvahelise kaitse menetluses, mis käsitleb põhjalikult saatjata alaealiste välismaalaste huvide kaitset. Juhendi lisa 3 on koostatud nimetatud praktilises juhises esitatud põhimõtetele ja suunistele tuginedes.

Lisa 4. Rahvusvahelist kaitset mittetaotleva saatjata alaealise välismaalase erisused

Rahvusvahelist kaitset mittetaotlev saatjata alaealise välismaalase juhtum on Eestis pigem erandlik. Ka sellisel juhul tuleb last puudutavates menetlustes lähtuda lapse huvidest, hinnata tagasisaatmise ohutust ja õiguspärasust ning tagada lapsele vajalik kaitse, esindamine, hooldus ja teenused, kuni tema olukorrale leitakse püsiv lahendus.

1. Kui SAV ei soovi rahvusvahelist kaitset: Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingute juures peab alati viibima esindaja, s.o Eestis viibimiskoha järgne kohalik omavalitsus (VSS § 1^3 lg 1). Politsei- ja Piirivalveamet annab Sotsiaalkindlustusametile teada saabunud saatjata alaealisest välismaalasest.
2. Kui SAV ei esita rahvusvahelise kaitse taotlust ning talle koostatakse lahkumisettekirjutus, korraldab PPA saatjata alaealise välismaalase perekonnaliikme, vastuvõtvas riigis määratud eestkostja või vastuvõtuasutuse otsimise (VSS § 12 lg 8).
3. Kui selgub, et SAV ei kvalifitseeru või ei soovi Eestis rahvusvahelist kaitset taotleda:
   - PPA annab lapsele teavet tagasisaatmise menetluse kohta ja võtab arvesse alaealise seisukohti
   - tagasisaatmise menetluse toimingud (vt lisast 5)
   - Politsei- ja Piirvalveameti tagasisaatmise nõustajad aitavad kohalikku omavalitsust saatjata alaealise välismaalase lahkumise, reintegratsiooni jm osas
   - kui SAV saabub Eestisse, kuid rahvusvahelist kaitset ei soovi, aga tal on pereliige (vanem, õde/vend, tädi/onu/vanaema/vanaisa) teises Euroopa Liidu riigis ja ta soovib sellesse riiki minna, siis Politsei- ja Piirivalveamet algatab päringu sellele riigile -> hinnatakse sugulussuhte tõesust -> hinnatakse lapse huve -> kui teine Euroopa Liidu riik nõustub, toimub ametlik saatjata alaealise välismaalase üleandmine sellele riigile Politsei- ja Piirivalveameti poolt, kes kaasab eestkoste ülesannete täitjana protsessi ka kohaliku omavalitsuse (EL määrus 2024/1351).
   - kui SAV saabub Eestisse, kuid on taotlenud varem rahvusvahelist kaitset teisest riigist, siis tagab Politsei- ja Piirivalveamet koostöös teise riigiga lapse tagasisaatmise riiki, kus varjupaiga taotlemine on pooleli. Politsei- ja Piirivalveamet kaasab protsessi eestkoste ülesannete täitjana ka kohaliku omavalitsuse, kes esindab last ja kontrollib tema huvide täitmist. Sellisel juhul hoitakse last kinnipidamiskeskuses kuni 48 tundi, taotletakse vajadusel kohtult pikemat kinnipidamiskeskusesse paigutamist või paigutatakse laps tagasisaatmiseni turvakoduteenusele.
   - kui SAV on saabunud Eestisse ja siin rahvusvahelist kaitset ei soovi ning lahkub omavoliliselt Eestist ja esitab rahvusvahelise kaitse taotluse teises liikmesriigis, võib see riik määrata Eesti vastutavaks liikmesriigiks vastavalt Euroopa Liidu määrusele 2024/1351, seda eelkõige juhul, kui Eesti oli esimene liikmesriik, kuhu alaealine sisenes või kus ta registreeriti. Sellisel juhul võib teine liikmesriik esitada Eestile taotluse lapse tagasivõtmiseks. Otsuse tegemisel tuleb alati arvesse võtta lapse huve.
   - kui laps ei soovi rahvusvahelist kaitset, kuid teda ei ole võimalik tagasisaatmise lubamatuse põhimõtte või muu veenva põhjuse tõttu päritoluriiki saata ning pole ka

teist liikmesriiki, kuhu ta saaks liikuda, jääb ta Eestisse ning tema suhtes kohaldatakse lastekaitsesüsteemi meetmeid ja teda käsitletakse abivajava lapsena. Sellisel juhul tagatakse talle hooldus, majutus ja muud vajalikud teenused ning riik otsib paralleelselt püsivamat lahendust, lähtudes lapse huvidest. Välismaalaste seadus võimaldab anda ajutise viibimisaluse.

4. Sotsiaalkindlustusamet osutab lapse Eestis viibimise ajal asendushooldusteenust vähemalt „Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse“ paragrahv 53 lõikes 1 sätestatud ulatuses (VSS § 12 lg 9). VRKS § 53 lg 1 punktid on nimetatud siinse juhendi punktis 5.2.
   - Kui saatjata alaealise välismaalase Eestis viibimise seaduslik alus ei ole teada või puudub, võib PPA ta seaduses sätestatud tingimustel ja põhjendatud juhul esmalt paigutada kinnipidamiskeskusesse (vt lisast 5).

Lisa 5. Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingute loetelu ja kirjeldus

1. Rahvusvahelise kaitse menetluses Politsei- ja Piirivalveameti tehtavad menetlustoimingud

48 h jooksul tuleb tuvastada: kellega on tegemist, miks isik siin on, mis on edasine kavatsus, kas isik kujutab endast ohtu, kas on tagaotsitav, kas on erivajadusega.

- Isiku tuvastamine
- Biomeetria hõive (sõrmejäljed + foto)
- Julgeolekukontroll
- Tervisekontroll (vt lisa 5 punktist 2.2)
- Haavatavuse hindamine
- Rahvusvahelise kaitse taotluse esitamine
- Esmane küsitlus
- Õiguste ja kohustuste tutvustamine
- Õigusabi kaasamine
- Kinnipidamine ja kinnipidamise alternatiivide hindamine, vajadusel kohtult kinnipidamise taotlemine (vt lisa 5 punktist 2.1)

Vastavalt vajadusele, esimesel võimalusel

- Lapse huvide ja erivajaduste määramine
- Vanuse määramine (vastavalt vajadusele) (vt lisa 5 punktist 2.4)
- DNA-proovi võtmine (vajadusel)
- Vanemate otsimine (vt lisa 5 punktist 2.3)

Esimesel võimalusel (hiljemalt punktis 2.4 nimetatud tähtaja jooksul):

- rahvusvahelise kaitse hindamise vestlus
- arvamuste ja vastuväidete esitamine (vajadusel)
- rahvusvahelise kaitse otsuse koostamine
- rahvusvahelise kaitse otsuse tutvustaminedokumentide väljastamine positiivse otsuse korral

2. Mõningate toimingute täpsustus

2.1. Tavaliselt alaealisi kinnipidamiskeskusesse ei paigutata. Alaealisi võib kinni pidada üksnes erandjuhtudel, äärmusliku abinõuna ja pärast seda, kui on kindlaks tehtud, et muid alternatiivseid meetmeid peale vabaduse võtmise ei saa tulemuslikult kohaldada, ning kui on leitud, et kinnipidamine on nende huvides. Saatjata alaealise välismaalase puhul: kui kinnipidamine tagab tema enda või teiste turvalisuse (VRKS § 69).

2.2. Tervisekontrolli on vaja selleks, et teha kindlaks, kas isik vajab viivitamata ravi, või kui see on rahvatervise kaitse kaalutlusel vajalik (VRKS § 36 lg 3 p 5).

- Kui Politsei- ja Piirivalveamet teeb tervisekontrolli, siis selle juures peab viibima lapse esindaja. Tegemist on väga lühikese esmase hinnanguga, mis suures osas koosneb küsitlusest ja visuaalsest vaatlusest. Kui isik paigutatakse kinnipidamiskeskusesse, teeb Politsei ja Piirivalveamet tervisekontrolli seal.

2.3. Saatjata alaealise välismaalase perekonnaliikmete otsimist alustab Politsei- ja Piirivalveamet võimalikult kiiresti pärast rahvusvahelise kaitse taotluse esitamist (VRKS § 23 lg 6).

2.4. SAV vanust hinnatakse siis, kui isikul puuduvad dokumendid ja Politsei- ja Piirivalveametil tekib põhjendatud kahtlus saatjata alaealise välismaalase vanuse kohta esitatud andmete õigsuses (VRKS § 22 lg 4 ja VSS § 1^4 lg 1).

- Sellest annab Politsei- ja Piirivalveamet kohe Sotsiaalkindlustusametile teada, et teha parim otsus majutusele paigutamise kohta.
- Igal juhul tuleb vanuse hindamine läbi viia nii, et kogu protseduuri vältel võetakse eelkõige arvesse lapse huve. (Lapse huvidest lähtumise kohta rohkem lisas 3).
- Vanust hinnatakse kahes etapis. Kõigepealt viiakse läbi mitut valdkonda hõlmav hindamine, mis võib hõlmata psühhosotsiaalset hindamist ja muid mittemeditsiinilisi meetodeid, nagu vestlus, füüsilisel välimusel põhinev visuaalne hindamine või dokumentide hindamine.
- Kui mitut valdkonda hõlmava hindamise tulemus ei ole kindel, peab Politsei- ja Piirivalveametil olema teises etapis võimalik paluda viimase abinõuna meditsiinilist läbivaatust, austades täielikult isiku väärikust.
- Kui pärast vanuse hindamist jäävad tulemused ikka ebaselgeks, peab eeldama, et taotleja on alaealine.

3. Politsei- ja Piirivalveameti tagasisaatmise menetluse toimingud

- Isiku tuvastamine
- Biomeetria hõive (sõrmejäljed ja foto)
- Ebaseaduslikult riigis viibiva isikuna registreerimine
- Esmane küsitlus (kes, kust, miks, mis edasised plaanid, kavatsused)
- Haavatavuse hindamine
- Lahkumisettekirjutuse koostamine
- Õiguste ja kohustuste tutvustamine
- Kinnipidamine ja kinnipidamise alternatiivide hindamine, vajadusel kohtult kinnipidamise taotlemine. Kinnipidamiskeskusesse paigutamine on äärmuslik valik ning lapsele on ajutise paigutusena kindlasti sobivam turvakodu.
- Vanemate/eestkostja otsimine: Politsei- ja Piirivalveamet korraldab lapse pereliikme, talle vastuvõtvas riigis määratud eestkostja või vastuvõtuasutuse otsimise.
- Lahkumiskohustuse vabatahtlik täitmine:
  - lapse eestkostja tagab lahkumiskohustuse täitmise, Politsei- ja Piirivalveamet toetab ametiabi korras
  - kohalik omavalitsus hindab, kas tagasipöördumine koduriiki on lapse huvides, ja osaleb protsessis
  - tagasipöördumise korraldus on võimalik International Organization of Migration Estonia (IOM) programmi kaudu, mille korraldamise tagab kohalik omavalitsus koostöös Sotsiaalkindlustusametiga
- *Non-refoulement* ehk tagasisaatmise lubamatus rakendub lapse puhul kohe, kui koduriigis võib tema elu ja vabadus ohtu sattuda (pagulasseisundi konventsioon). Enne tagasisaatmist tuleb kindlasti hinnata tagasisaatmise ohutust, sh võtta arvesse lapse haavatavust.

- Lahkumiskohustuse sundtäitmine (kui ei anta vabatahtlikku lahkumistähtaega):
  - Politsei- ja Piirivalveamet tagab lahkumiskohustuse täitmise, sh korraldab saatjata alaealise välismaalase tagasisaatmise
  - Politsei- ja Piirivalveamet tagab riigist välja saatmise Eestis rahvusvahelist kaitset mittesoovivale saatjata alaealisele välismaalasele: tema kodakondsusjärgsesse riiki, transiidiriiki lepingu või kokkuleppe alusel või kolmandasse riiki, kui SAV soovib sinna ise minna ja ta seal vastu võetakse (VSS § 17 lg 1)
  - kohalik omavalitsus hindab, kas tagasipöördumine koduriiki on lapse huvides, ja osaleb protsessis lapse eestkostjana (ka eestkoste ülesandeid täitvana)
- Tagasisaatmise menetlus üldmenetluse korras tuleb teha esimesel võimalusel, tähtaegu otseselt sätestatud ei ole.

Lisa 6. Juhtumimenetlus STARis

1. Esmase abivajaduse hindamise teeb kohalik omavalitsus (v.a juhtudel 1.8 ja 1.11) kohe lapsega kohtudes. Esmase abivajaduse hindamine toimub STARs.
   - Enne saatjata alaealisele välismaalasele sobiva meetme kohaldamist tuleb hinnata lapse abivajadust. Seda teeb lastekaitsetöötaja või lapsega töötav isik (LasteKS § 28).
2. STARis alustab abivajava lapse menetlust esmase abivajaduse hindamise teinud isik (enamasti kohaliku omavalitsuse ametnik).

2.1. STARs abivajava lapse menetlusega kaasneb kohustus otsustada eelhindamise põhjal edasise abivajaduse üle. Kui juhtumimenetlust ei looda, tuleb teha vastav toiming juhtumimenetluse mittealgatamise kohta. Kui hiljem selgub, et juhtumimenetlus tuleb siiski luua, siis on seda võimalik teha.

2.2. STARis võib Sotsiaalkindlustusamet juba olla menetluse algatanud (nt kui saabunud lapse kohta teate vastuvõtja oli Lasteabi). Sellisel juhul jätkab kohalik omavalitsus Sotsiaalkindlustusameti alustatud menetlusega, mitte ei loo uut. Iga saatjata alaealise välismaalase kohta on STARis üks menetlus!

2.3. Kui korraga saabub ühest perest mitu saatjata alaealist välismaalast, siis on tegu ühe menetlusega.

2.4. STARis märgitakse juhtumi vastutajaks igal juhul Sotsiaalkindlustusameti juhtumikorraldaja (vt SKA kontakti lisast 1) ja kaasvastutajaks viibimiskohajärgse kohaliku omavalitsuse laste heaolu spetsialist(id), kes saatjata alaealise välismaalase juhtumimenetlusega tegelevad.

2.5. Lapse abivajadust hinnates võetakse eelkõige arvesse järgmisi lapse huvide tegureid:
   - perekonna taasühinemise võimalused
   - lapse heaolu ja sotsiaalne areng, arvestades eelkõige tema tausta ning stabiilsuse ja järjepideva hoolduse vajadust
   - ohutus- ja turvalisuskaalutlused, eelkõige siis, kui on oht, et laps on mis tahes vägivalla või ekspluateerimise, sealhulgas inimkaubanduse ohver
   - lapse arvamus vastavalt tema vanusele ja küpsusele

2.6. KOV ja SKA juhtumikorraldaja dokumenteerivad STARis oma pädevuse ulatuses saatjata alaealise välismaalase juhtumiga seotud olulised asjaolud, tegevused ja dokumendid, sealhulgas PPA menetlustoimingud, esindamisega seotud tegevused ning kohtumenetlustega seotud teabe ja dokumendid.

Lisa 7. Tasuta õigusabi

1. Välismaalasel on õigus saada tasuta õigusabi enda esindamiseks (VRKS § 16 lg 2):
   - rahvusvahelise kaitse menetluses
   - halduskohtumenetluses, kui välismaalane vaidlustab otsust, mis on tehtud Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) 2024/1347, (EL) 2024/1348 või (EL) 2024/1351 alusel, ning haldusakti, millega on välismaalasele pandud väljasõidukohustus ja sissesõidukeeld
   - halduskohtumenetluses, kui välismaalane vaidlustab otsust, millega piirati tema materiaalseid vastuvõtutingimusi, ei antud luba lahkumiseks tema majutuskoha maakonna territooriumilt või kohaldati liikumisvabaduse piiramist ja kinnipidamise alternatiive
   - halduskohtumenetluses, kui välismaalane vaidlustab enda kinnipidamist käesolevas seaduses sätestatud alusel
2. Taotluse tasuta õigusabi saamiseks enda esindamiseks rahvusvahelise kaitse menetluses esitab välismaalane Politsei- ja Piirivalveametile koos rahvusvahelise kaitse taotlusega (VRKS § 16 lg 3).
3. Kui välismaalane ei esitanud Politsei- ja Piirivalveametile taotlust tasuta õigusabi saamiseks rahvusvahelise kaitse menetluses ning soovib tasuta õigusabi halduskohtumenetluses, määrab Politsei- ja Piirivalveamet talle esindaja (VRKS § 16 lg 5).

Lisa 8. Saatjata alaealise välismaalase esindamise meelespea

Kes on saatjata alaealine välismaalane

Saatjata alaealine välismaalane (SAV) on alla 18-aastane välismaalane, kes saabub/on saabunud Eestisse ilma vanema, eestkostja või muu vastutava täisealise isikuta või kes jääb Eestis ilma vanemast, eestkostjast või muust vastutavast täisealisest isikust.
SAV on kolmanda riigi kodanik (sh Ukraina, Afganistan, Süüria). Ta ei ole Euroopa Liidu või Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni kodanik. Kui Eestisse saabub Euroopa Liidu kodanikust laps, ei käsitleta teda saatjata alaealisena, vaid abivajava või hädaohus oleva lapsena Eesti lastekaitseseaduse tähenduses.
Kui vanus ei ole teada ja on põhjust arvata, et isik on alla 18-aastane, käsitatakse teda lapsena, kuni ei ole tõendatud vastupidist. Isiku käsitamise ala- või täisealisena otsustab Politsei- ja Piirivalveamet.

Saatjata alaealise välismaalase esindaja on kohalik omavalitsus

Eestis on SAV esindamine perekonnaseadusele vastavalt võrdsustatud eestkoste ülesannete täitmisega. Teisisõnu, SAV eestkostja ülesandeid (sh tema esindamist) täidab viibimiskohajärgne kohalik omavalitsus (KOV). Lapse eestkostja ülesandeid võib täita kohaliku omavalitsuse ametnik, kellel on teadmised lapse õigustest ning kes on pädev lapse heaolu tagama.

Lapse esindaja roll ja ülesanne Politsei- ja Piirivalveameti menetlustoimingutes

Politsei- ja Piirivalveamet on sageli esimene asutus, kes saatjata alaealise välismaalasega kokku puutub. Esmase kontakti ajal tehakse otsused ja toimingud, millel võib olla suur mõju lapse edasisele käekäigule. Just selles faasis on laps sageli väsinud, hirmul, segaduses, võimalikus trauma mõjus, teadmatuses. Esindaja roll on tagada, et lapse õigused ja huvid oleksid menetluses kaitstud ning laps mõistaks temaga seotud toiminguid ja otsuseid. Samal ajal peab olema arvesse võetud tema kultuuriline ja usuline kuuluvus.

Politsei- ja Piirivalveameti toimingud võivad hõlmata

- isiku tuvastamist (taustakontroll)
- esmast küsitlemist
- rahvusvahelise kaitse soovi/mittesoovi fikseerimist
- vanuse kahtluse korral selle hindamise vajaduse otsustamist
- lapsele tema õiguste ja kohustuste selgitamist
- võimalikke viibimisaluse või tagasisaatmise küsimusi

Politsei- ja Piirivalveamet ei või ühtegi menetlustoimingut ilma esindajata läbi viia.

Lapse esindaja roll lapse esindamisel...

- tegutseb menetluses sõltumatu lapse seadusliku esindajana ja tema ülesanne on tagada lapse õiguste ja huvide kaitse, mitte osutada õigusabi
- seisab selle eest, et laps mõistab toimuvat, saab arvamust avaldada ja osaleb menetluses talle arusaadaval viisil. Esindaja ülesanne ei ole juhtida menetlust, koguda tõendeid ega küsitleda last.
- tagab, et protsessides oleks kaitstud lapse heaolu, turvalisus, õigused ja väärikus. Lapse huvisid hinnatakse lapsest lähtuvalt, võttes arvesse tema vanust ja küpsust, tervist, võimalikku traumakogemust, kultuurilist ja keelelist tausta ning vajadusi. Lapse huvisid hinnatakse STARis lapse esmase abivajaduse hindamise käigus.
- saab Politsei- ja Piirivalveametilt enne menetlustoiminguid ülevaate toimingute eesmärgist, sisust ja võimalikest tagajärgedest, et hinnata võimalikku mõju lapsele ja juhtida tähelepanu lapse õiguste/huvide kaitsele
- veendub, et lapsele esitatud küsimused oleksid eakohased ning arvestaksid tema emotsionaalset seisundit
- juhib menetlusosaliste tähelepanu, kui laps vajab meditsiinilist või psühholoogilist abi või kriisituge
- veendub, et lapsel on võimalus esitada küsimusi ja saada arusaadavaid vastuseid;
- tagab, et lapse arvamusele antakse kaal vastavalt tema vanusele ja arengutasemele ning et see dokumenteeritakse
- aitab vältida lapse korduvat küsitlemist
- lapse vanuse hindamise vajaduse korral veendub, et Politsei- ja Piirivalveamet selgitab vanuse hindamise eesmärki, viisi ja sellest keeldumise tagajärgi lapsele arusaadavalt
- on andnud nõusoleku ja võtnud arvesse lapse arvamust vanuse hindamiseks

Enne PPA menetlustoimingut…

- kohtub lapsega enne lapse osalemist nõudvaid menetlustoiminguid
- erandolukordades, arvestades lapse vanust ja küpsusastet, on võimalik esmane kohtumine korraldada ka veebi vahendusel
- tutvustab ennast ja oma rolli
- veendub, kas laps vajab tõlki, ning seisab selle eest, et lapsele on tagatud tõlge, vajadusel samast soost tõlk või menetleja, kui see toetab lapse turvatunnet
- selgitab lapsele arusaadavalt, mis toimuma hakkab
- hindab, kas laps on võimeline toimingus osalema
- pöörab tähelepanu lapse esmavajadustele ja üldisele enesetundele

PPA menetlustoimingu ajal…

- viibib menetlustoimingute juures ja võtab arvesse lapse seisukohti tema vajaduste kohta. Teeb seda jooksvalt kogu protsessi vältel vastavalt vajadusele
- jälgib küsimuste sobivust ja lapsesõbralikkust
- sekkub, kui laps ei saa aru, küsimus on ebasobiv, laps vajab pausi, lapse õigused võivad saada kahjustatud

- veendub, et laps mõistab Politsei- ja Piirivalveameti menetleja selgitusi toimingute sisu ning rahvusvahelise kaitse taotluse esitamise tingimuste ja menetluse kohta. Vajadusel toetab ja aitab last rahvusvahelise kaitse taotluse esitamisel.
- veendub, et lapsele on selgitatud menetluse etappe, võimalikke otsuseid ning nende tähendust lapse jaoks
- veendub, et lapse arvamus on välja selgitatud ja otsused on lapse huvides
- juhib tähelepanu, kui laps on liiga väsinud, näljane, vajab vett, on haige või äärmiselt ärevil
- vajadusel palub toimingu edasilükkamist või pauside tegemist
- hindab menetluse käigus lapse õigusabi vajadust ning vajaduse korral algatab või taotleb lapsele õigusabi võimaldamise, eelkõige keerukamates menetlusolukordades, nagu kinnipidamine, kohtumenetlus või otsuste vaidlustamine
- teeb lapse huvide kaitseks koostööd tõlgi, psühholoogi, sotsiaaltöötaja ja õigusabi osutajaga

Pärast PPA menetlustoimingut…

- selgitab pärast toimingut lapsele lühidalt, mis toimus ja mis saab edasi (lapse elukorraldus)
- hindab koos lapsega, kas lapse huvides võib olla PPA otsuse vaidlustamine. Vajadusel teavitab Politsei- ja Piirivalveametit soovist saada lapsele õigusabi esindaja.
- dokumenteerib info STARis, sh viib läbi lapse esmase abivajaduse hindamise ja algatab juhtumikorralduse
- veendub, et laps ei jääks ilma turvalise paigutamiseta (leiab vajadusel lapsele koha turvakodus)

Koostöös asutustega…

- teeb koostööd Politsei- ja Piirivalveametiga menetlustoimingute kavandamisel ja läbiviimisel, tagades, et lapse õigused, arvamused ja huvid on menetluses arvesse võetud
- osaleb lapse esindajana vestlustel, ülekuulamistel ja vajaduse korral kohtumenetluses
- teeb vajadusel koostööd rahvusvaheliste organisatsioonidega (nt UNHCR, IOM)
- ei pöördu rahvusvahelise kaitse menetluse ajal ilma eelneva Politsei- ja Piirivalveameti kooskõlastuseta lapse kodakondsusjärgse riigi ametiasutuse poole
- teavitab Sotsiaalkindlustusameti saatjata alaealise välismaalase juhtumikorraldajat saabunud lapsest ja hoiab teda lapse olukorraga jooksvalt kursis

Kontroll-loend esindajale

- ✓ Kas laps teab, kus ta on ja miks?
- ✓ Kas lapsele on ennast tutvustatud?
- ✓ Kas lapsele on selgitatud, kes on PPA poolne esindaja, kes on tema esindaja ja kes on tõlk?
- ✓ Kas laps saab aru, mis toimingut tehakse?
- ✓ Kas kasutatav keel/tõlge on lapsele arusaadav?
- ✓ Kas laps on võimeline praegu osalema?
- ✓ Kas lapse esmavajadused on täidetud?

- ✓ Kas lapse rahvusvahelise kaitse soov on mõistetud ja õigesti fikseeritud?
- ✓ Kas järgmised sammud on lapsele selgitatud?
- ✓ Kas lapse paigutus pärast toimingut on turvaline?
- ✓ Kas Sotsiaalkindlustusameti juhtumikorraldajat on teavitatud?